

Shahid Bahonar
University of Kerman

An Interpretive Analysis of the Ābāngān Festival in Zoroastrian Culture Using Clifford Geertz's Theory

Fahimeh Shakiba¹ | Somayeh Khanipour¹

1. Corresponding Author, Department of Iranian Studies, Faculty of Iranian Studies, Vali-e-Asr University of Rafsanjan, Kerman, Iran.
E-mail: f.shakiba@vru.ac.ir
2. Department of Iranian Studies, Faculty of Iranian Studies, Vali-e-Asr University of Rafsanjan, Kerman, Iran.
E-mail: s.khanipour@vru.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: <i>Research Article</i></p> <p>Article history: Received: 17 Jan 2025 Revised: 23 April 2025 Accepted: 19 June 2025 Published online: 16 Dec 2025</p> <p>Keywords: <i>Zoroastrians, Ābāngān Festival, Water, Anāhitā, Clifford Geertz.</i></p>	<p><i>Throughout history, humankind has created numerous devotional rituals to understand the ordered structure of existence and believe in the supernatural nature of phenomena. Among these, establishing festivals has been one of the most important forms of worship, to which various religions of the world have paid attention with the motivation of renewing time. The Zoroastrian religion is one of the religions in which holding festivals holds a special place. In this faith, festivals are held on various occasions and are accompanied by hymns, feasts, and a collection of pleasant customs. Here, one of the monthly festivals in Zoroastrian culture, called Ābāngān, is examined, which, according to Yazdgird's calendar, is held on the tenth day of the eighth month of the year, Ābān. In the present study, Clifford Geertz's interpretive analysis method has been used to understand the deep and hidden meanings of this festival and its how and why. Due to the influence of the goddess Anāhitā's role in this ceremony, the relevant Avestan hymns have also been examined with a textual analysis approach to interpret the reason for the ritual at its profound level. The research data pertains to the Zoroastrian community of Iran and has been collected through oral interviews, digital content, and library resources. This festival is specifically held to commemorate water and Anāhitā. The findings show that this ritual is not only a cultural means through which the Zoroastrian community defines itself, but it is also held for group solidarity, strengthening natural forces, the prosperity of agriculture and animal husbandry, and increased fertility. Given that the characteristics of water and Anāhitā are similar in terms of femininity, fertility, purity, abundance, and expansiveness, increase, healing, freedom, power, and adornment, Anāhitā is likely the sacred, spiritual, and transcendental form of water, and water is the earthly form of Anāhitā.</i></p>

Cite this article: Shakiba, F. & Khanipour, S. (2025). "An Interpretive Analysis of the Ābāngān Festival in Zoroastrian Culture Using Clifford Geertz's Theory. *Iranian Civilization Research*, 7 (2), 149-170

© The Author(s).

DOI: 10.22103/JIC.2025.25219.1435

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

English Extended Abstract

1. Introduction

Rituals and festivals are integral to the religious experience, functioning not only as expressions of faith but also as mechanisms through which communities reinforce cultural identity, social cohesion, and cosmic order. In Zoroastrianism, one of the world's oldest religions, joy is considered a spiritual duty, and festivals are celebrated as sacred times of renewal, thanksgiving, and affirmation of divine creation. Among these observances, the Ābāngān festival occupies a special place. Celebrated on the tenth day of the month of Ābān, the festival honors both the element of water and the goddess Anāhitā, the divine embodiment of purity, fertility, and healing.

Ābāngān is not a mere cultural tradition but a multi-layered ritual that connects cosmology, mythology, and communal life. Water, as the second creation in Zoroastrian cosmology, represents life, fertility, and purification. Anāhitā, whose name means “undefiled” or “pure,” personifies the spiritual and feminine dimension of water. The festival incorporates prayers, offerings, and symbolic acts such as sprinkling water and performing ābzōhr, all of which reaffirm the sanctity of water as the source of abundance and renewal.

2. Research Methodology

The research employs Geertz's interpretive anthropology, which emphasizes symbols as vehicles of cultural meaning. For him, rituals are texts that fuse the lived and the conceived worlds, providing participants with both a cosmological map and a moral framework. Accordingly, this study applies Geertz's “thick description” to the Ābāngān festival. The methodology proceeds in three stages: Textual Analysis: Primary Zoroastrian scriptures, including the Avesta, Ābān Yašt, and Bundahišn, are examined, alongside ritual texts such as the ābzōhr prayers. These sources articulate the symbolic associations between water and Anāhitā. It is analyzed as a layered text whose meanings extend beyond surface practices. Hermeneutic interpretation uncovers symbolic associations and hidden dimensions—such as fertility, protection, and social renewal—that may not be explicitly recognized by practitioners but form part of the ritual's cultural logic. Ethnographic and Comparative Perspective: Observations of contemporary Zoroastrian practices, including visits to fire temples, water offerings, and communal gatherings, are interpreted in light of Geertz's theory. Comparative insights from studies of Anāhitā's worship and water symbolism in Iranian religion further enrich the analysis.

This multi-pronged approach integrates textual, symbolic, and interpretive methods, enabling a comprehensive reading of the Ābāngān festival as both lived religion and cultural narrative.

3. Discussion

The interpretive analysis reveals that the Ābāngān festival is embedded in a dense network of symbolic meanings that extend across cosmological, ritual, and social dimensions. In Zoroastrian cosmology, water is the second of the primordial creations, flowing from the mythical river Arədvī Sūrā Anāhitā into the cosmic sea Vourukaša. Water is conceived as both a physical and spiritual entity, cleansing and fertilizing the world. The goddess

English Extended Abstract

Anāhitā, associated with the planet Venus and often described in richly adorned feminine imagery, embodies the sacred qualities of water: fertility, purity, healing, and strength.

The Ābān Yašt and other Avestan hymns praise Anāhitā as the source of growth, protection, and abundance. Her dual nature—as cosmic river and celestial goddess—creates a symbolic framework in which water represents both material sustenance and divine blessing. By venerating Anāhitā during Ābāngān, Zoroastrians affirm water's sacred role in sustaining life and order.

The core of the festival centers on rituals performed beside water sources or within fire temples. The ābzōhr ceremony involves mixing consecrated substances such as water, milk, pomegranate leaves, and fragrant herbs, which are then offered back to the water. This act symbolizes reciprocity with nature: returning purity to the source of life to ensure its preservation and abundance.

Other practices include reciting hymns, laying ceremonial spreads with bread, fruits, and greenery, and sprinkling water on one another as a symbol of cleansing and renewal. Bathing in water signifies both physical purification and spiritual rebirth .

Geertz's interpretive lens highlights three symbolic layers:

Natural Function: Water as the source of fertility, agriculture, and human prosperity.

Ritual Transformation: Natural processes are elevated into sacred acts that embody divine presence.

Hermeneutic Interpretation: Scholars uncover deeper symbolic meanings—such as water's connection to purity, fertility, and divine femininity—that extend beyond practitioners' immediate awareness.

Anāhitā's attributes mirror the qualities of water: she is at once nurturing and powerful, beautiful and protective, pure yet abundant. She embodies the generative force of nature while also symbolizing divine order. Through rituals of Ābāngān, Zoroastrians interpret their relationship to the environment, fertility, and community. The goddess thus functions as a cultural text, linking cosmology, social life, and ethical order into a coherent narrative.

4. Conclusion

The study demonstrates that the Ābāngān is more than a festival; it is a symbolic system that integrates Zoroastrian cosmology, mythology, and social life. By venerating water and Anāhitā, Zoroastrians affirm both the physical and spiritual foundations of existence.

Ultimately, Ābāngān embodies the Zoroastrian worldview in which joy, fertility, and community are sacred duties. By participating in the festival, practitioners do not merely remember cosmological myths but enact them, fusing lived experience with divine order. The ritual thus sustains both individual faith and collective identity, reaffirming the sacred relationship between humanity, nature, and the divine.

In conclusion, the Ābāngān festival is a multifaceted ritual that functions simultaneously as worship, social gathering, and cultural narrative. It preserves religious tradition, reinforces community cohesion, and celebrates the sanctity of water and the divine feminine. As such, Ābāngān remains a vital cultural mechanism for sustaining the Zoroastrian worldview and ensuring its transmission into the future.

تحلیل تفسیری جشن آبانگان در فرهنگ زردشتی با استفاده از نظریه کلیفورد گیرتز

فهیمه شکبیا^۱ | اسمیه خانی پور^۲

۱. نویسنده مسئول، استادیار، گروه ایران شناسی، دانشگاه ولی عصر (عج) رفسنجان، کرمان، ایران. رایانامه: f.shakiba@vru.ac.ir

۲. استادیار، گروه ایران شناسی، دانشگاه ولی عصر (عج) رفسنجان، کرمان، ایران. رایانامه: s.khanipour@vru.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۱۸</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۸/۱۶</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۲۹</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱</p> <p>کلیدواژه‌ها: اناهیتا، آب، جشن آبانگان، زردشتیان، کلیفورد گیرتز.</p>	<p>انسان در طول تاریخ، مناسک عبادی متعددی را با هدف درک ساختار منظم هستی و باور به وجود ماوراء الطبیعه پدیده‌ها ایجاد کرده است. در این میان، برپایی جشن‌ها یکی از مهم‌ترین اشکال نیایش بوده که در ادیان گوناگون جهان با انگیزه تجدید زمان به آن توجه شده است. آیین زردشتی از جمله ادیانی است که در آن برگزاری جشن جایگاه ویژه‌ای دارد. در این کیش، جشن‌ها به مناسبت‌های گوناگون برپا می‌شوند و با سرود، ضیافت و مجموعه‌ای از آداب و رسوم دلنشین همراه‌اند. در اینجا، یکی از جشن‌های ماهانه در فرهنگ زردشتی، با نام آبانگان، بررسی می‌شود، که طبق تقویم یزدگردی، در دهمین روز از هشتمین ماه سال، یعنی آبان، برگزار می‌گردد. در مطالعه حاضر، برای پی‌بردن به معنای عمیق و پنهانی این جشن و چگونگی و چرایی آن از روش تحلیل تفسیری کلیفورد گیرتز استفاده شده است. به سبب تأثیر نقش ایزدبانو اناهیتا در این مراسم، سروده‌های اوستایی مربوط به او، با رویکرد تحلیل متنی، بررسی شده است تا چرایی آیین در سطح ژرف آن تفسیر شود. داده‌های پژوهش مربوط به جامعه زردشتیان ایران است که از طریق مصاحبه شفاهی، محتواهای دیجیتال و منابع کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده است. این جشن به‌طور خاص برای بزرگداشت آب و اناهیتا برگزار می‌شود؛ یافته‌ها نشان می‌دهد این آیین نه تنها فرهنگی است که جامعه زردشتی از طریق آن خود را با آن تبیین می‌کند، بلکه به منظور همبستگی گروهی، تقویت قوای طبیعی، رونق کشاورزی و دامداری و فزونی فرزندآوری برگزار می‌شود. از آنجا که ویژگی‌های آب و اناهیتا در جنسیت، باروری، پاک‌ی، فراوانی و فراخی، فزاینده‌گی، درمان‌بخشی، آزادگی، نیرومندی و آراستگی شبیه است، احتمالاً اناهیتا صورت مقدس، معنوی و ماورایی آب و آب صورت زمینی اناهیتا است.</p>

استاد: شکبیا، فهیمه؛ خانی‌پور، اسمیه؛ (۱۴۰۴). «تحلیل تفسیری جشن آبانگان در فرهنگ زردشتی با استفاده از نظریه کلیفورد گیرتز»، پژوهشنامه تمدن ایرانی، ۱۳۹-۱۷۰.

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان. © نویسندگان.

DOI: 10.22103/JIC.2025.25219.1435

بیان مسأله

یکی از ارکان اساسی هر دینی، مجموعه‌ای از مناسک و آیین‌هایی است که پیروان آن به‌منظور نیل به مقاصد معنوی و اعتقادی خود به‌جا می‌آورند. در فرهنگ همه اقوام، زمان‌هایی ویژه‌ای برای گردهمایی و برگزاری مراسمی خاص در نظر گرفته شده که یادآور رخدادهای سرنوشت‌ساز یا ایام مقدس است. چنانچه این روزها با شادی همراه باشد، جشن نام می‌گیرد و اگر یادآور واقعه‌ای اندوه‌بار باشد، به هیئت سوگواری و ماتم جلوه‌گر می‌شود. در هر دو صورت، این مراسم اغلب با نیایش‌ها و دعاهایی همراه است که پیشینه‌ای دیرینه و ریشه در باورهای کهن دارد.

واژه جشن در فارسی برگرفته از واژه اوستایی yasna- نیایش و عمل عبادی است؛ این واژه دراصل از ریشه yaz- اوستایی و yad- فارسی باستان به معنای «ستودن و نیایش کردن» است. مترادف کهن نام جشن در فارسی سور است که در شاهنامه و دیگر متون فارسی آمده است (شهبازی ۱۳۹۱: ۱۷). به‌طور کلی، جشن‌های ایران باستان در سه گروه دسته‌بندی می‌شوند: (۱) جشن‌های ماهانه که در آن‌ها برابری نام روز و نام ماه سبب جشن است؛ مانند فروردینگان و تیرگان و آبانگان و غیره؛ (۲) جشن‌ها و مناسبت‌های دینی؛ مانند خرداد روز^۱ از فروردین‌ماه و گاهنبارها و (۳) جشن‌های سالانه که به تغییر فصل‌ها مربوط می‌شود، مانند سده و نوروز.

در تقویم دینی ایرانیان باستان جشن‌های ماهانه به ایزدان تعلق دارد؛ به‌این‌ترتیب چهار ماه از سال، ماه هفتم تا دهم، به چهار ایزد بزرگ اوستایی یعنی مهر، آبان = ناهید، آذر و دی = آفریدگار = هرمزد اختصاص دارد؛ جشن‌های ماهیانه زمانی برگزار می‌شوند که نام ماه و نام روز متعلق به یک ایزد است؛ مثلاً آبان روز از آبان‌ماه جشن آبانگان و آذر روز از آذرماه جشن آذرگان برگزار می‌شود (شهبازی ۱۳۹۱: ۲۲).

از نظر ایرانیان آب دومین آفرینش از مجموع هفت آفرینش یا دهشن^۲ است. دریای بزرگی به نام وئوروکشه^۳ در اوستا وجود دارد که در پهلوی ورکش^۴ یا فراخکرد (فراخکرت)^۵ نامیده می‌شود و محل تجمع آب‌ها است (وندیاد ۲۱: ۱۵). این دریا از رودخانه‌ای اساطیری بنام اردوی‌سور^۶ تغذیه و دو رود دیگر از آن ناشی می‌شود: وه‌دایتی و وه‌رود^۷ در شرق و ارنگ^۸ در غرب. طبق گفته بندش (بندش ۱۱: ۱۰۰ و ۲۸: ۸) این رودها که زمین را احاطه کرده‌اند و دورتادور زمین جریان دارند در جزومد دریا تطهیر و تصفیه می‌شوند، آنگاه آب‌هایشان به وئوروکشه بازمی‌گردد. در مرکز دریای فراخکرت کوهی وجود دارد که پیرامون قله آن بخارهایی به‌صورت ابرهای باران‌زا پراکنده است (بندش ۹: ۸). از این‌رو، تمام آبی که به زمین جاری می‌شود یا بر زمین فرود می‌آید از وئوروکشه است و کوچک‌ترین شبنم یا قطره را می‌توان نشانه‌ای از کل هستی آن دانست (بویس ۲۰۱۲: ۲۷).

آبانگان یکی از جشن‌های ماهانه زردشتی است که در ستایش آب برگزار می‌شود؛ در این جشن اوستای آبرور (یسنای ۶۳ تا ۶۹) خوانده می‌شود و ایزدبانو اناهیتا در مرکز نیایش، ستایش می‌گردد. از آنجاکه هر آیینی به‌طور کلی می‌تواند شامل خواندن متن مقدس، نیایش کردن، انجام دادن اعمال، خواندن دعاها و به‌کاربردن نمادهای خاص باشد، در ظهور امر مقدس نقش دارد. در این پژوهش، برای درک صحیح آیین آبانگان و چگونگی و چرایی آن در فرهنگ زردشتیان ایران، از رویکرد تفسیری‌گیرتر استفاده می‌شود. گیرتر در مردم‌نگاری از دو روش توصیف سطحی و ژرف یاد می‌کند. از نظر او کار

¹ Hordād Rōz

² dahišn

³ Vourukaša

⁴ Varkaš

⁵ Frāxkard (Frāxkart)

⁶ Ardvīsūr

⁷ Veh Dāiti, Veh Rōd

⁸ Arang

پژوهشگر فقط ارائه گزارش از پدیده‌های فرهنگی و توصیف سطحی آن‌ها نیست، بلکه کار مهم او آن است که توصیفی عمیق از پدیده‌ها و معانی آن‌ها ارائه دهد. از این رو در اینجا، پس از شرح نظریه‌گیرتر و اطلاعات اجمالی دربارهٔ آب و ناهید در فرهنگ ایران، نخست چگونگی برگزاری جشن آبانگان در میان زردشتیان ایران بررسی می‌شود؛ سپس در بخش تحلیل جشن، متون دینی مربوط به آب و ناهیتا، بر اساس خوانش فرهنگی‌گیرتر، تحلیل می‌گردد تا سطح ژرف آیین تفسیر و چرایی آن بررسی شود، چراکه آبانگان یک آیین فرهنگی زنده است و بیش از هر چیز با متن کتاب او ستا پیوند می‌خورد و به نوعی بازتابی از سنت متنی است.

۱-۲- پیشینه پژوهش :

از آنجا که جشن آبانگان بیش از هر چیز با آب و ایزدبانو ناهیتا پیوند خورده است، لازم است برخی از کارهای انجام شده در این باره بررسی شوند. مری بویس ۲۰۱۱، ۲۰۱۲ و ۲۰۱۴ در مقاله‌های «ناهد»، «آب»، «آبان‌یشت» و «آبان‌ماه» اهمیت آب در فرهنگ ایرانی و ارتباط آن با شخصیت ایزدبانو ناهیتا را بررسی کرده و سروده‌ها، مراسم و آیین‌ها و دیگر مفاهیم مرتبط با ناهیتا را شرح داده و پیشینه شخصیت ناهیتا و تاریخچه اهمیت او در دوره‌های بعدی را نشان داده است؛ جنیفر رز ۲۰۱۱، «در ستایش آب‌های نیک» بر اهمیت و کاربرد آب در آیین‌های زردشتی از جمله آب‌زهر اشاره دارد. او آب را نماد پاکی و زندگی دانسته و به کاربرد آب در آیین‌های گوناگون زردشتی از جمله آب‌زهر اشاره می‌کند. مانیا سعدی‌نژاد ۲۰۲۱، در کتاب «ناهدیتا: تاریخچه و بازتاب الهه آب ایرانی» پژوهشی جامع دربارهٔ اصل و منشأ ایزدبانو ناهیتا، تحول و اهمیت فرهنگی او در ایران باستان انجام داده و او را به عنوان ایزدبانوی آب، باروری، حکمت، و جنگاوری بررسی می‌کند و زنانگی و قدرت معنوی او را عامل پایداری‌اش می‌داند. ماریا بروسوسوس ۱۹۹۶ در کتاب «زن در ایران باستان» دربارهٔ نقش ناهیتا و ستایش او در جامعهٔ ایران باستان و تأثیرش بر وضعیت زن در آن دوره بررسی‌هایی انجام داده است. سوزان گویری ۱۳۹۴، در کتاب «ناهدیتا در اسطوره‌های ایرانی» به خوبی نقش این ایزدبانو را در اسطوره‌های ایرانی به تصویر کشیده است. همچنین مرادی غیاث‌آبادی ۲۰۰۵ و ۲۰۰۶ در مقالات «ناهدیتا: ستارهٔ آب‌های روان» و «آبان‌یشت» شرح مفصلی از ستاره‌بودن ناهیتا و نقش آن در متن اوستایی آبان‌یشت ارائه می‌دهد. محمودزهی ۱۳۹۵، در مقاله «ستایش ایزدبانوی ناهید در ادبیات اوستایی» نیز نقش ایزدبانو ناهیتا در متون اوستایی را شرح می‌دهد.

در بیشتر آثار موجود، به جنبه‌های اسطوره‌ای و تاریخی آب و ناهیتا توجه شده و تحلیل‌ها عمدتاً پیرامون جنبه‌های دینی و مذهبی آن شکل گرفته است؛ پژوهشگران بیشتر بر ناهیتا به عنوان یک ایزدبانوی آب تأکید کرده‌اند و به پیوندهای تاریخی و فرهنگی میان ناهیتا و جشن‌های خاص ایرانی، مانند آبانگان، اشاره‌ای نکرده‌اند. از آنجا که بررسی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی جشن‌ها، در کنار تحلیل‌های دینی، می‌تواند به پژوهش‌ها غنای بیشتری بدهد، این تحقیق با تمرکز خاص بر جشن آبانگان، و نقش ایزدبانو ناهیتا در آن، از سایر مطالعات متمایز می‌شود. به‌ویژه، استفاده از رویکرد تفسیری‌گیرتر در تحلیل این جشن، این امکان را می‌دهد که از منظر فرهنگی و اجتماعی، این آیین بهتر درک شود.

۳-۱- چارچوب نظری:

کلیفورد گیرتز، مهم‌ترین مروج رویکرد تفسیری دربارهٔ دین و فرهنگ است. او دین را یک نظام فرهنگی تعریف می‌کند: نظامی نمادین که عواطف و انگیزه‌های مؤمنان را با ارائهٔ نظامی منسجم از هستی تحت نفوذ قرار می‌دهد. این نمادها سازندهٔ اعتقادات و فعالیت‌های مربوط به آیین‌های دینی و نظامی ارزش‌ها است که هم «الگویی از» چیزها را همان‌طور که هستند، و هم «الگویی برای» چیزها آن‌طور که باید باشند ارائه می‌دهد. بنابراین، گیرتز تلاش می‌کند توضیح دهد چگونه نمادها و فعالیت‌های آیینی می‌توانند تصور آرمان‌پردازی شده‌ای را ارائه کند که از یک سو موقعیت عملی اجتماعی را باز می‌نمایاند و از سوی دیگر عرصه‌ای را برای تغییر و کنترل وضعیت جاری فراهم می‌کند. بنابراین،

نظام نمادینی فرهنگ را می‌سازد و نه بازتابی صرف از ساختارهای اجتماعی است و نه کاملاً مستقل از آن. از نظر وی، نظام‌های نمادین پاسخی به مسئله‌ی معنا است که در تجارب واقعی انسان، مثلاً از شر و رنج، رخ می‌نماید. در اجرای یک آیین این نظام نمادین زیسته می‌شود و از این طریق دو چیز برای مشارکت‌کنندگان تثبیت می‌گردد: جهان‌بینی گسترده که چارچوب منسجمی از عقاید و آرمان‌های کلی است و نظام اخلاقی که مجموعه‌ای از حالات و انگیزه‌ها است (گیرتز ۱۹۷۳: ۹۰-۱۱۲).

هنگام برگزاری آیین است که تصور و نگرش فرد درباره‌ی سرشت هستی و تجربه‌های عملی او از واقعیت‌های هستی در هم می‌آمیزد؛ در یک آیین، جهان آن چنان که زیسته و تصور می‌شود، تحت عاملیت مجموعه‌ی واحدی از نظام‌های نمادین در یکدیگر ذوب و یکی می‌گردد گویی این دو جهان واحدی است (گیرتز ۱۹۶۶: ۴ و ۷-۸).

گیرتز در مطالعات خود در پی معنای فرهنگ و نحوه‌ی تفسیر آن است، چنانکه مفهوم تفسیر در روش‌شناسی او نقش اساسی دارد (هاولز و نگریروس ۲۰۱۴: ۱۳۹). او می‌خواهد بداند فرهنگ به چه معنا است و چگونه می‌توان آن را تفسیر کرد. بنابراین، دغدغه‌ی او کشف معنا است. از این‌رو، بر اهمیت تفسیر در مردم‌شناسی تأکید می‌کند و معتقد است مردم‌شناسی صرفاً ایجاد دوستی، جمع‌آوری اطلاعات از طریق مشاهده و یادداشت آن‌ها نیست، بلکه روشن کردن معماها و آن چیزی است که در ذهن مردم می‌گذرد (گیرتز ۱۹۷۳: ۶ و ۹). او برای روشن کردن معماها رویکرد تفسیری را پیشنهاد می‌کند، چراکه فرهنگ را ترکیبی از متون می‌بیند که اجزای آن را اشکال نمادین تشکیل می‌دهند. بنابراین، لازم است مفاهیم غیر آشکار متون استخراج شود. لازمه‌ی این کار نفوذ به متن و زیرسطح آرایشی و رسمی برای کشف آن چیزی است که گفته می‌شود (هاولز و نگریروس ۲۰۱۴: ۱۳۹).

گیرتز می‌خواهد واقعیت‌های اجتماعی مانند متن نگریسته و تفسیر شود. بنابراین، از نظر او، جوامع همچون زندگی‌ها تفاسیر خاص خود را دارند که باید دقیق خوانده شوند (گیرتز ۱۹۷۳: ۴۵۳). با این نگاه جامعه همچون متن است و فرهنگ مردم مجموعه‌ای از این متون است. بنابراین، معنای کنش‌های انسان کاملاً فرهنگی است. او معانی مستتر در اعمال اجتماعی را عمدتاً از نوع پنهان و ناخودآگاه می‌داند و برای دستیابی به فهم این نمادهای پنهان رویکرد تفسیری را دنبال می‌کند. او معتقد است معنای فرهنگی را نمی‌توان به صورت تجربی، علمی یا کمی با استفاده از روش‌های خشک مرسوم در علوم اجتماعی درک کرد، چراکه فرهنگ الگوی واحدی ندارد (هاولز و نگریروس ۲۰۱۴: ۱۳۹).

۲- آبان و ناهید

آبان اصطلاح فارسی‌میانیه برای آب‌ها است؛ $\bar{a}p$ در اوستایی، به لحاظ دستوری، واژه‌ای مؤنث است که ایزدبانو اناهیتا و امشاسپند خرداد^۱ آن را نگهبانی می‌کنند و به‌طور آشکار هم به‌صورت امواج و قطرات بی‌شمار و نیز به‌صورت جریان‌های جداگانه بی‌کران و چاه شناخته می‌شود. همچنین، به‌عنوان پیشنازنده، خوب گذرکردنی و جاری‌شدنی و خوب شناکردنی ستوده می‌شود (یسنا ۳۸: ۴).

به‌طور کلی مفهوم آب همواره گرایش به ادغام‌شدن یا تلفیق‌شدن با ایزدبانو اردوی سورا اناهیتا دارد؛ این تحول احتمالاً مربوط به دوران‌های اولیه است و در دوره‌ی هخامنشیان اهمیت بیشتری یافته است؛ اوستای آبزور که در جشن آبانگان در ستایش آب خوانده می‌شود، هفت فصل دارد و شامل یسن‌های ۶۳ تا ۶۹ است که در آیین فراهم‌آوردن آب مقدس خوانده می‌شود. زردشتیان آبزور را برای تندرستی خود و خانواده، سلامتی نوع‌روسان و نودامادان، آمرزش روان درگذشتگان و بخشودگی گناهان ناشی از آلودن آب به‌جا می‌آورند. در این متن ایزدبانو اردوی سورا اناهیتا نیز ستوده می‌شود (بویس ۱۹۷۷: ۱۹۷۷).

^۱ Av. haurvatāt, pñl. Hordād

۱۹۱-۱۹۰ و ۱۹۷۷: ۳۷). قسمت زیادی از یسنای ۶۵ برابر با آبان نیایش است. آبان نیایش ۱ که درباره ستایش آبها است، یکی از پنج نیایش روزانه زردشتیان است که خود نشان می‌دهد تقدیس و بزرگداشت آب و اناهیتا یکی از مراسم عادی کیش زردشتی بوده است. این نیایش تقریباً شامل تمام بندهای آبان یشت ۲ است. آبان یشت پنجمین سروده زردشتیان است که ۱۳۱ بند دارد و بعد از فروردین یشت ۳ و مهریشت ۴، سومین سروده طولانی اوستا است.

نام اردوی سورا اناهیتا ۵ در اوستایی از سه واژه اصلی تشکیل شده است که هر یک گواه بر مسئولیت او دارد. arədvī اسم مؤنث است به معنی «رطوبت و نمناکی» (بارتلمه ۱۹۰۴: ۱۹۴-۱۹۵). sūrā صفت مؤنث است به معنای «توانا، نیرومند» (همان: ۷۳-۷۴) و anāhitā صفت مؤنث است به معنای «نیالوده»، از صفت āhitā «آلوده» و پیشوند نفی an- (بارتلمه ۱۹۰۴: ۲۱۶ و ۳۴۵).

این ایزدبانو در سراسر ممالک تحت تصرف ایران پرستیده می‌شده و پرستشگاه و معابدی داشته است. در زمان اردشیر دوم هخامنشی نام او در کنار اهوره مزدا آورده می‌شود و پیکره‌هایی از او در بابل، شوش، همدان، پارس، بلخ، دمشق و سارد برافراشته می‌گردد. به خصوص در برخی ممالک آسیای صغیر مانند ارمنستان ستوده می‌شده است. ستایش ناهید در این منطقه چنان رواج داشته که ایالت اکیلیزن ۶ جایی که سرچشمه فرات است، در قرن اول ق.م. انائیتیس نامیده می‌شده است (پورداوود، ۱۳۸۰ الف: ۱۶۲). استرابون می‌نویسد: در این معبد دختران جوان که از خانواده‌های بزرگ بودند مدتی را در معبد، مثل راهبان به سر می‌بردند و خود را برای استفاده عموم وقف می‌کردند، آنگاه پس از مدتی، شوهر می‌کردند، بدون آنکه عمل پیشین آنان ننگ و پست شمرده شود (پروکوپوس قیصریه‌ای ۱۹۹: ج ۱، ۸۳). برخی پژوهشگران برای این موضوع اصل و منشاء ایرانی قائل شده‌اند (ویکاندر ۱۹۶۴: ۸۹ و ویدن گرن ۱۹۶۵: ۱۷۹). چنان که به روایت پلوتارک، اردشیر دوم اسپاسیا ۷، معشوقه برادر کوچک‌ترش، کورش صغیر را که پس از شکست وی به دست شاه هخامنشی افتاده بود در همدان در معبد آرتمیس که ایرانیان او را اناهید می‌نامند پرستار ایزدبانو کرد تا باقی عمر خود را در عفت و پاکدامنی و پارسایی به سر ببرد (ویدن گرن، همان).

آنگونه که در اوستا آمده اردوی رودی است به بزرگی تمام آب‌های روی زمین، که از فراز کوه هوگر ۸ (بلندترین چکاد البرز) به دریای وئوروکشه یا فراخکرت می‌ریزد. رود اردوی احتمالاً همان آمودریا بوده که بزرگ‌ترین، پرآب‌ترین، پهن‌ترین و طولانی‌ترین رود همه سرزمین‌های ایرانی به‌شمار می‌آید؛ او است که در بزرگی به اندازه‌ی همه آب‌هایی است که روی زمین روان است (مرادی غیاث‌آبادی ۲۰۰۵ و ۲۰۰۶).

در متون پهلوی اردوی سورا اناهیتا تبدیل به دو ایزد می‌شود: اردوی سورا که تجسم و مظهر رودی اساطیری است و ناهید ایزدبانوی باروری، منطبق با سیاره زهره یا ونوس. او، که در دوره‌های بعدی به ایزدبانوی آب‌ها بدل می‌شود، در ابتدا، نام یک ستاره و یک رود بوده است؛ ناهید یا اناهید نام ستاره معروف ناهید یا زهره بوده که زیباترین و چشمگیرترین ستاره آسمان است؛ ناهید از جمله ستاره‌هایی است که پیش از طلوع خورشید یا پس از غروب خورشید ظاهر می‌شود (آبان یشت، بند ۹۱) و هیچ‌گاه میانه‌های آسمان دیده نمی‌شود. او را با ونوس یکی دانسته‌اند که ستاره عشق و مهر است و دلگان را یاری می‌دهد (فره‌وشی ۱۳۷۰: ۱۸۷). ستاره بودن و در ستاره پایه ۹ جای داشتن او نشان مقام والای او است.

¹ ābān niyāyišn

² ābān yašt

³ farwardīn yašt

⁴ mihr yašt

⁵ arədvī sūrā anāhitā

⁶ Akilisen

⁷ Aspasia

⁸ Av. Hu. kairya- /hugar phl.

⁹ در باورهای زردشتی آسمان چهار طبقه دارد: ستاره پایه، ماه پایه، خورشید پایه و روشنی بی‌پایان که جایگاه هرمزد است (بهار ۱۳۹۱: ۲۹۳).

بندهش هنگام توصیف دریاها و دریاچه‌های جهان اردوی سور را سرچشمه و منشاء همه آب‌های جهان می‌داند (بند ۷۳)، درحالی که فصل هفتم مربوط به اختران و اختران از ناهید اباختری یاد می‌کند^۱ که همان سیاره زهره یا ونوس است (همان: بند ۵۶). اما در جای دیگر این دو با هم یکی شده و اردوی سورا ناهیتا پدر و مادر آب‌ها دانسته می‌شود (همان: بند ۴۹).

۳- جشن آبانگان در میان زردشتیان

چنان که گفته شد، هشتمین ماه زردشتیان، آبان‌ماه، به آب اختصاص دارد، دهمین روز هر ماه نیز به آب تعلق دارد و به آبان روز معروف است. جشن آبانگان در روز و ماهی که به نام آب است برگزار می‌شود: دهمین روز از ماه هشتم، یعنی آبان‌روز از آبان‌ماه. در آثارالباقیه ابوریحان بیرونی آمده است: آبان روز دهم آبان ماه است که آن را عید می‌دانند و به سبب همراه شدن دو نام آبان، آن را آبانگان می‌گویند. در این روز زو پسر طهماسب از سلسله پیشدادیان به شاهی رسید و مردم را به کندن قنات و نهر و بازسازی آن‌ها فرمان داد. در این روز به کشورهای هفت‌گانه خبر رسید که فریدون، بیوراسب (ضحاک-آژی دهاک) را اسیر کرده، خود به پادشاهی رسیده و به مردم دستور داده است که خانه و زندگی خود را صاحب شوند (بیرونی ۱۳۹۰: ۵۶۰).

در زین‌الخبار درباره جشن آبانگان آمده است: در روز آبانگان به امر زو بن تهماسب بزرگ، آب روان کردند در جوی‌هایی که افراسیاب انباشته بود؛ در این روز به همه کشورهای خبر رسید که پادشاهی از او بشد و به فریدون رسید و مردم صاحب مال و ملک خویش شدند و با زن و فرزند خویش در ایمنی بنشستند که در روزگار ایمنی نبود (گردیزی ۱۳۶۳: ۵۲۰). برگزاری آیین‌های دینی در آیین زردشتی مستلزم فضایی پاک، روشن و مجزا در خانه یا تالار آتشکده است. در چنین مناسبت‌هایی، سفره‌ای ویژه گسترده می‌شود. پیش از آن، محل برگزاری مراسم با دقت تمیز می‌شود؛ بر سفره‌ای که با نظم گسترده شده، اقلامی چون کاسه‌ای حاوی آب، گیاه مورد، آتش، میوه، سبزه، خوراکی‌های تهیه‌شده و نان‌های سنتی قرار می‌گیرد (نیکنام ۱۳۸۲: ۲۹). در این جشن‌ها، افراد به شادی و سرور می‌پردازند، یکدیگر را ملاقات می‌کنند، گاه از خانه به دشت و باغ می‌روند و به موسیقی، رقص و پایکوبی مشغول می‌شوند. در جشن‌ها، انواع خوراکی‌ها، شیرینی‌ها، خشکبار و آجیل مصرف می‌شود و با سوزاندن اسفند، عود و پراکندن عطرها و کافور، فضا معطر می‌گردد. همچنین، آتش افروخته می‌شود و برای سلامتی، شادمانی و کامیابی خود و نزدیکان و آمرزش درگذشتگان دعا خوانده می‌شود (به نقل از بابویی، ۱۴۰۳ و مالی، ۱۴۰۱). این‌ها ویژگی مشترک همه جشن‌های زردشتی است. اما آنچه آبانگان را از دیگر جشن‌ها متمایز می‌کند عبارت است از: رفتن کنار جوی و قنات، خواندن اوستای آبزور (یسنای ۶۳ تا ۶۹) و ستایش ناهیتا، نثار آب زوهر (ترکیبی از آب، شیر، سنجد و برگ سبزه، عمدتاً آویشن) (مالی، ۱۴۰۱). اعتقاد بر این است اگر در این روز باران بیارد آبانگان به مردان تعلق دارد و مردان تن و جان خویش را به آب می‌سپارند و اگر بارانی نیارد آبانگان زنان است و زنان آب‌تنی می‌کنند (به نقل از ابراهیم‌زاده، ۱۴۰۰).

نثار به آب یا آب‌زوهر/آب زور، ۲ به‌طور خاص، یکی از رسوم رایج در جشن آبانگان، و به‌طور کلی، از مهم‌ترین مراسم پرستش عملی زردشتیان، یعنی یسنه، است. زوهر در اوستا -Zaoθra- و در فارسی میانه (Zōr یا Zōhr) نامیده می‌شود که از ریشه -Zu- به معنی «انجام دادن مراسم مذهبی» است یا به معنی واقعی کلمه نثاری است که هنگام نیایش و مراسم مذهبی به آب یا آتش داده می‌شود (بارتلمه ۱۹۰۴: ۱۶۵۴)؛ درواقع، زور هر نذر مایع یا آشامیدنی است: مانند آب، شیر یا

^۱ ابختران ستاره‌های کم‌نور و فرومایه‌اند. این واژه معمولاً برای ستاره‌هایی به کار می‌رود که نسبت به اختران اصلی اهمیت کمتری دارند یا به نیروهای منفی و اهریمنی مرتبط اند (نک. بهار ۱۳۹۱: ۳، ۵۷).

^۲ ābzōr or ābzōhr

افشرد و در مقابل آن میزد ۱ نذری است غیر مایع مانند گوشت، نان و میوه. در اوستا آب زوهر به عنوان تاوانی برای برخی گناهان خاص نیز گفته شده است؛ در وندیداد ۱۴ بند ۴ تاوان شخصی که سگِ آبی را کشته این است که باید ده هزار زور با هوم و شیر پاک به پاکیزگی آماده و به خوبی واریسی شده را چون تاوانی به روان سگ آبی پیشکش ایزدبانوی آب‌ها کند. در گزیده‌های زادسپرم نیز آمده است از جمله کارهایی که روان را فریادرس تر است نثار به آب است (گزیده‌های زادسپرم، ص ۶۵). امروزه مراسم آبرور هنگام ازدواج جوانان نیز انجام می‌شود. به این ترتیب که موبد پراهوم آماده شده را روی دست زن و شوهر جوان می‌ریزد؛ این عمل خود نشان دهنده طلب باروری و زایش و رونق زندگی زناشویی است (به نقل از مالی ۱۴۰۳).

زردشتیان به آب پیشکش یا قربانی می‌کنند تا بتوانند آن را حفظ کنند زیرا آب برای زندگی ضروری است. نثار آب یا آب زوهر ترکیبی است از مغز ساقه گیاه هوم ۲، برگ انار و شیر، که در مراسم زردشتیان به کار می‌رود؛ امروزه آب، شیر، سنجد و برگ سبز، عمدتاً برگ آویشن، و گاهی فشرده ساقه انار، را برای آن به کار می‌برند. پس از اتمام مراسم یسنا آب زور انجام می‌شود. زوت ۳، موبد اجراکننده مراسم، هاون محتوای پراهوم ۴ یا فشرده هوم را، که در طول مراسم یسنا تهیه شده، به چشمه‌ای که آب مراسم یسنا از آن برداشته شده است می‌برد؛ آب تقدیس شده را سه نوبت در چشمه می‌ریزند. برای آب زوهر به پراهوم آماده شده شیر و برگ سبز و خوشبو اضافه می‌شود (خسرویانی ۱۴۰۰). سه بار ریختن محلول به آب شاید نماد فراوانی در زندگی گیاهان، حیوانات و انسان‌ها است (مقایسه کنید با کوتوال ۱۹۹۱: ۱۴ که آن را نشانه سه مرحله ایجاد باران، تبخیر و تشکیل ابر و درهم فشردگی آن‌ها به صورت باران می‌داند). برگ و سنجد نماد گیاهان اند و سرور آن‌ها امشاسپند خرداد است. شیر سفید است؛ بنابراین، نماد پاکی و نماینده گروه جانوران است؛ موبد این ترکیب را از بالا در آب می‌ریزد و نه تنها آن آب را، بلکه همه آب‌های متصل به آن آب و نیز آب‌های زیرزمینی را پالوده می‌سازد.

موبد هرگاه در خواندن دعا به کلمه آب می‌رسد، مقداری از پراهوم آماده را در آب می‌ریزد (خسرویانی ۱۴۰۰). امروزه به سبب زندگی شهرنشینی و دوری از چشمه مراسم را کنار آب حوض یا هر آب دیگری انجام می‌دهند. مهم این است که آب وارد زمین و کشتزارها شود و این تقدس و پاکی را به همه آب‌های زیرزمینی ببخشد. به سبب تقدس و پاکی هرگز نباید آب را در تاریکی که دیوها حضور دارند از چاه بیرون کشید؛ بنابراین، آب زوهر یا نثار آب را نباید در شب انجام داد (مالی، ۱۴۰۱).

در دوران باستان، غیر از آب زوهر، که مستقیماً با خود آب مربوط است، دیگر قربانی‌ها نیز شامل نثار خون بوده است که به ایزدان مرتبط با آب، اپام نپات^۵ و اردوی سور، پیشکش می‌شده است؛ چنانکه در متن آبان‌یشت پهلوانان و شاهان بسیاری نام برده شده‌اند که برای گرفتن حاجت نزد اناهیتا می‌روند و برای او اسب، گاو و گوسفند قربانی می‌کنند. استرابو جغرافی‌نویس یونانی می‌گوید: وقتی ایرانیان می‌خواهند به آب فدیة بدهند کنار دریاچه یا جویبار یا چشمه می‌روند، کنار آن خندقی حفر و قربانی خونی می‌کنند. آن‌ها مراقب‌اند خون قربانی به آب نریزد. آنگاه گوشت قربانی را روی شاخه‌های مورد می‌گذارند. مغ‌ها آن را با چوب‌های مقدس (برسم)^۶ لمس می‌کنند و مانتره یا کلام مقدس را می‌خوانند. سپس هوم آمیخته

^۱ myazd

^۲ (Av. Haoma- و phl. hōm)؛ گیاه مقدس سکرآوری که شیره آن در آیین‌های دینی نوشیده می‌شود. امروزه این گیاه را از گونه افدرا می‌دانند که در کوه‌های ایران و افغانستان می‌روید (بویس ۱۹۷۹: ۴۳-۴۵).

^۳ zōt

^۴ Parāhōm

^۵ Apam Napāt

^۶ phl. Barsom و Av. barəsmān (بارتمه ۱۹۰۴: ۹۴۷)؛ شاخه‌های بریده شده درخت انار است که در مراسم دینی کاربرد دارد. امروزه شاخه‌های فلزی جایگزین آن شده است. برسم نماد آفرینش گیاه است (بویس ۱۹۷۹: ۲۵-۲۶).

با شیر و عسل را در آب می‌ریزند، شاخه‌های برسّم را در دست گرفته و با سرودهای مفصل قربانی را به انجام می‌رسانند (استرابو، ۱۵: ۱۰۶۶). امروزه قربانی خونین برای آب انجام نمی‌گیرد. شاید علت اصلی این قربانی از آن رو بوده که دام زندگی خود را از گیاه دارد و گیاه خود از آب رشد می‌کند. پس از آنچه متعلق به ناهید است برایش قربانی می‌شود.

(۱) زردشتیان ایران در آتشکده کنار آب جمع شده‌اند، سفره گسترده‌اند و جشن آبانگان را برگزار می‌کنند.

(۳) موبد در حال خواندن اوستا و انجام دادن مراسم آبزهر

(۲) پراهوم آماده شده

۴- تحلیل تفسیری جشن آبانگان

مناسک و آیین‌ها از ارکان بنیادین همه ادیان جهان است که شخص مؤمن به واسطه مشارکت در آن قصد ارتباط با امر مقدس را دارد. فهم مناسک و نقش و کارکرد آن‌ها، در عرصه جمعی و فردی، از جمله موضوعاتی است که توجه پژوهشگران را به خود معطوف داشته است. به عقیده گیتز، مناسک از یکسو موجب حفظ عقاید و باورهای دینی و انسجام جامعه می‌شوند و از سوی دیگر زمینه تحول فرد و لحظه مقدس را فراهم می‌آورند. او معتقد است آیین و فرهنگ مانند یک متن است که پژوهشگر باید به عمق و ژرفای آن پی‌برد تا بتواند آن متن را بخواند (گیتز، ۱۹۷۳: ۴۴۳)؛ آیین‌ها به این منظور اجرا نمی‌شود که احساسات اجتماعی را تشدید کنند یا آن‌ها را فرو بنشانند، بلکه اجرا می‌شوند تا آن‌ها را «نشان» دهند. گیتز دین را نموداری از فرهنگ می‌بیند که به همراه فهم عامه، هنر، علوم تجربی، و ایدئولوژی، یک «نظام فرهنگی» برمی‌سازد، این نظام فرهنگی پاره‌ای سامان یافته از فرهنگ است که دربرگیرنده اعتقادات و اعمال است؛ این نظام کارکردهایی مشابه فرهنگ به‌عنوان یک کل دارد: دین و فرهنگ هر دو به زندگی معنا می‌بخشند و آن معنا را ابلاغ می‌کنند. از نظر گیتز همه آدم‌ها نیازمند معنابخشی به زندگی‌اند (گیتز، ۱۹۷۳: ۴۴۴). این موضوع در جشن آبانگان به‌روشنی دیده می‌شود.

از قدیم‌ترین دوران تاکنون، آب در فرهنگ دینی زردشتیان مقدس شمرده می‌شده و جنبه زنانه داشته، به‌گونه‌ای که ایزدبانوانی برای تقدیس، مراقبت و نگهداری از آن گماشته شده‌اند. در آیین زردشتی ایزدبانو اردوی سورا اناهیتا، به معنی «رطوبت نیرومند بی‌آلایش»، و نیز امشاسپند موکل بر آب یعنی خرداد، به معنی «تمامیت و کمال»، از ایزدان آب هستند که جامع صفات آب‌اند. در یسنای ۶۳ تا ۶۹ (که با نام آیزور شناخته و در مراسم ستایش آب خوانده می‌شود) صفاتی برای آب به‌کار می‌رود که به‌نوعی در ستایش اناهیتا است؛ در واقع، در آیین‌های کهن، جلوه‌های زمینی تصویر مظاهر آسمانی به‌حساب می‌آمدند. از این رو، برای آفرینش آب صورتی ماورایی در نظر گرفته شده است. به علاوه، در آبان‌یشت (که سروده‌ای است در ستایش اردوی سورا اناهیتا) و نیز آبان‌نیایش (که در نکوداشت اناهیتا در آبان‌روز هر ماه خوانده می‌شود) اناهیتا ستوده می‌شود و صفاتی برای او بر شمرده می‌شود که همه به‌نوعی ستایش و ویژگی‌های آب است. در یسنای ۶۵ بند ۱۰ خطاب به زردشت گفته می‌شود: «نخست از آب‌ها آرزوی خود را بخواه، ای زردشت»؛ در واقع، او باید آرزوی خود را از اناهیتا بخواهد. در بندهای متعدد، آب‌های اهورانی^۱ ستوده می‌شوند: در بند ۳ یسن ۳۸ آمده است: «آب‌ها را می‌ستاییم، آن آب‌های فروچکیده، گردهم‌آمده، روان‌شده و خوب‌کنش اهورانی را...». در یسن ۶۸، از آب‌های اهورانی، فرزندان نر خواسته می‌شود تا خان‌ومان ده و کشور را گسترش دهند (نک. بند ۳ و ۵). شاید منظور از آب‌های اهورانی آب‌های اناهیتا یا خود او باشد. در ترجمه زند آبان‌نیایش، او دختر اهوره‌مزدا معرفی می‌شود؛ اناهیتا باید نزدیک‌ترین جایگاه را نزد اهوره داشته باشد. آب از آسمان بلند فرومی‌ریزد و اناهیتا به‌عنوان یک ایزدبانو در بالا در ستاره‌پایه جای دارد (زند یسن ۶۵: بند ۱ و زند آبان‌یشت بند ۲)؛ به علاوه، بنابر باورهای زردشتی، آب دومین آفرینش از مجموع شش آفرینش است که پس از آسمان و پیش از زمین و همه موجودات دیگر آفریده شده است. این خود نشان می‌دهد منشاء همه چیز آب است؛ هستی از آب شکل می‌گیرد و رشد و بقای آن به آب وابسته است. بنابراین باید ایزدی برای آن برگزیده شود، که جامع صفات آب باشد.

گسترده‌گی آب او به قدری بزرگ و زیاد است که از آن رودی به هفت اقلیم در تابستان و زمستان جاری می‌شود (آبان‌یشت، بند ۵). از این رو، در سراسر اوستا همواره صفت «پاک» برای او به‌کار می‌رود: نیرو افزایش‌پاک، رمه‌افزای پاک، گیتی‌افزای پاک، خواسته‌افزای پاک و سرزمین‌افزای پاک (یسن ۶۵: بند ۱). پیوند او با پاکی چنان است که حتی زمان

^۱ در اوستا ahurānī- صورت مؤنث واژه ahura- «سرور و بزرگ» است که به دختران اهوره‌مزدا گفته می‌شود (پوردادوود، ۱۳۸۰ الف، ۹۵: پاورقی ۲).

نیایش او، بین طلوع خورشید و غروب آفتاب، نیز نشان از بیزاری او از تاریکی دارد. کسی که بیمار است یا نقصی در بدن دارد نمی‌تواند زوهر او را بنوشد (آبان‌یشت ۹۲)، چون نقص دلیل ناپاکی است. به‌علاوه، آب اناهیتا به کسی که بد می‌اندیشد، بد می‌گوید و رفتار بد انجام می‌دهد و به دیگران آسیب می‌رساند تعلق ندارد (یسن ۶۵: بند ۷)، چون بدی نشان‌دهنده نقص است و نقص از اهریمن است. از آب مقدس اناهیتا است که همه زایش‌ها پاک می‌شود: «آن آب پاک من پاکیزه می‌کند نطفه مردان، زهدان زنان و شیر مادگان را» (زند یسن ۶۵: بند ۵). به‌علاوه، هرچه آب فراوان‌تر باشد، پاک‌تر است، زیرا فراوانی چرک و آلودگی را از بین می‌برد. چنانکه می‌دانیم آب کم‌حجم، در صورت تغییر یافتن رنگ، بو یا طعم، به سرعت آلوده می‌شود. اما فراوانی و گستردگی حجم آب سبب خارج شدن آن از آلودگی است. شکل گرفتن معابد اناهیتا کنار دریاچه‌ها و چشمه‌ها نیز بی‌علت نیست، آب او انسان‌های آلوده را «بی‌آلایش» می‌سازد.

او بزرگ در همه جا مشهور است، از کوه هوگر به دریای فراخکرت می‌ریزد. از بلندای کوه تا فراخی دریا را دربر می‌گیرد (یسن ۶۵: بند ۲). گفته می‌شود: «نامش به جاهای دور رفته است» (زند یسن ۶۵ بند ۳ و زند آبان‌نیایش بند ۴)؛ یعنی چنان فراخ است که همه او را می‌شناسند. این آب همان آب پاک و فراوانی است که با نام اناهیتا معرفی می‌شود. «هرگاه جریان آب او از هوگر فرو می‌ریزد، دریای فراخکرت به جنبش درمی‌آید و هزار شاخه از آن به سرزمین‌های متعدد جاری می‌شود؛ برای رسیدن به انتهای این شاخه‌ها سوارکار باید چهل روز اسب سواری کند (یسن ۶۵: بند ۲). این بزرگی قدرت اردوی سورا اناهیتا را نشان می‌دهد.

بنابر دیدگاه کوپر آب می‌تواند سرچشمه همه مخلوقات باشد: نماد مادر کبیر، تولد، اصل مؤنث، زهدان عالم، هیولی اول،^۱ تجزیه‌نشده، شکل نخست ماده تداعی‌کننده باروری و نیروبخشی، چشمه حیات، همتای مایع نور، تغییر دائمی جهان عینی، ناهشیاری، فراموشکاری، حلال، برنده، برازنده، پاک‌کننده، نوسازنده، تداعی‌کننده رطوبت، حرکت دورانی خون و شیره حیات، متضاد با خشکی، ایستایی و مرگ، احیاکننده زندگی، بازگشت به پاکی آغازین و مرگ زندگی کهنه (کوپر ۱۹۸۷: ۱-۲). مطابق این نظر، ایزدی که برای آب در نظر گرفته می‌شود احتمالاً مؤنث است.

مهم‌ترین ویژگی زن باروری او است. از این رو، اناهیتا زیبا و خوش‌اندام و واجد همه صفات باروری توصیف می‌شود: کمربند بر میان بسته، با کفش‌هایی پوشیده تا قوزک پا، با ردایی پُرچین، سپیدبازو، با گردنی زیبا، با تاج زرین هشت پر بر سر (که با گوهرهایی چون ستارگان درخشان تزیین شده است)، آراسته به زیورهایی زیبا (دارای گوشواره‌های چهارگوش زرین، گردنبند و پَنام^۲ زرین)، دارای گردونه و چهار اسب بزرگ و سفید، هم‌رنگ و هم‌نژاد که نشان از قدرت او است (نک. آبان‌یشت بندهای ۷، ۶۴، ۱۲۶ و ۱۲۸). این‌ها معیارهای زیبایی زنانه در آن عهد است که بندهای ۳۳ و ۳۴ آبان‌یشت آن را تصدیق می‌کند، آنجا که فریدون از اناهیتا می‌خواهد: مرا این کامیابی ده تا هر دو زن محبوب اژی‌دهاک، یعنی شهرنواز و ارنواز، را برابم که برای زایش بهترین پیکرها را دارند و در خانه‌داری برازنده‌ترین‌اند.

آب و اناهیتا در ویژگی‌های زنانه یکسان عمل می‌کنند. هر دو از بلندای آسمان سبب فراوانی جهان مادی و گسترش نسل آدمی بر روی زمین می‌شوند. در فراوانی جنبش و نیروی زندگی وجود دارد. هنگام ریزش آب اردوی سورا هزار دریاچه و هزار جوی شکل می‌گیرد (زند یسن ۶۵: بند ۴ و زند آبان‌نیایش، بند ۵). هر کدام از آن جوی‌ها به مرور دریاچه می‌شوند و این خود قدرت زنانگی آن را نشان می‌دهد؛ مانند فرزندان یک زن که هر کدام زندگی خود را تشکیل می‌دهند. در بیشتر جاهایی که نام اردوی سورا اناهیتا می‌آید در کنار آن از آب‌های نیک مزدا آفریده و گیاهان و فرزند آزاده نیز یاد می‌شود، چراکه گیاه حاصل آب است و فرزند آزاده حاصل خیرخواهی ایزدبانو اناهیتا.

^۱ prima materia

^۲ پارچه‌ای که پیشوایان زردشتی به هنگام مراسم مذهبی به دهان می‌بندند (بویس ۱۹۷۹: ۲۷، ۵۷).

علاوه بر آراستگی‌های زنانه، او با قدرت نیز ظاهر می‌شود؛ یعنی او ایزدبانویی نیست که فقط حامل زیبایی‌های ظاهری زنانه باشد، بلکه رهبری است قدرتمند و ثروتمند که مسئولیت و وظیفه اجتماعی برعهده دارد. این نشان می‌دهد زنان در جوامع بدوی وظایف مهمی برعهده داشته‌اند. از جمله اینکه ناقل خون قبیله، نگهبان و پرستار بودند. اما در دوره‌های بعد جایگاه آن‌ها افول می‌کند. همواره پهلوانان و شاهان از اناهیتا یاری می‌خواهند؛ بعدها نیز او چنان جایگاهی می‌یابد که به‌عنوان حامی و پشتیبان سلطنت از او یاری خواسته می‌شود.

در آبان‌یشت، اردوی سورا اناهیتا توانا، پاکیزه، فراخ‌گسترده، درمان‌بخش، ضد دیو، اهوره‌کیش، شایسته ستایش برای جهان مادی، نیرو افزا، رمه‌افزا، گیتی‌افزا، خواسته‌افزا و سرزمین‌افزا معرفی می‌شود، با نگاهی عمیق به این مفاهیم شاید بتوان گفت ایزدبانو اردوی سورا اناهیتا همان نماد زمینی آب است. آب است که سبب آبادانی می‌شود، پس درمان‌بخش است. او تمام نیروهای اهورایی را، که در مصاف با اهریمن آسیب دیده‌اند، درمان می‌کند. این حکایت از قدرت زنانه او دارد. آب نیز درمانگر است و ناپاکی و درد را می‌زداید. هر جا آب باشد، سرزمین‌های آباد گسترش خواهد یافت و هر چه سرزمین‌های آباد بیشتری وجود داشته باشد، تعداد رمه‌ها افزوده می‌شود و زندگی مردم رونق بیشتری می‌گیرد. سرزمین‌های آباد اهورایی‌اند و زمین‌های بایر، خشک و بی‌آب اهریمنی و دیوی‌اند. پس اردوی سورا اناهیتا ضد دیو است، چون کار او باروری زمین‌ها با آب و گستردن زندگی است. از این رو اناهیتا اهوره‌کیش است و شایسته نیایش و ستایش برای جهان مادی، زیرا آب مهم‌ترین عامل توسعه جهان مادی است که نمودش در زندگی بشر دیده می‌شود. اگر آب باشد، کشاورزی هست، اگر کشاورزی باشد، رمه خوب فراوان زاییده می‌شود. پس وقتی گفته می‌شود اناهیتا رمه‌افزا است، بی‌دلیل نیست چون اناهیتا همان آب است و آب موجب غنای دام است. او گیتی‌افزا و خواسته‌افزا نیز معرفی شده است؛ یعنی باعث رونق گیتی و برآورده شدن نیاز مردم می‌شود. در بند ۷ آبان‌یشت اهوره‌مزدا درباره اردوی سورا اناهیتا می‌گوید: «او را برای گسترش خانه، ده، قبیله و سرزمین آفریدم».

هر جا اناهیتا هست درمان هست؛ قانون اهوره، یعنی زندگی و آبادانی، هست. اناهیتا نطفه مردان و زهدان همه زنان را برای زایش پاک می‌کند، زایش همه زنان را آسان می‌کند و شیر زنان را مطابق قانون و به‌هنگام می‌آورد (یسن ۶۵: بند ۲). در طبیعت نیز، قدرت آب در زاینده‌گی آن است و سبب زایش گیاهان و در نهایت زایش دام می‌شود. این نهایت خواسته مردم در زندگی است که به افزایش نسل بشر می‌انجامد. در آبان‌یشت اشاره می‌شود که به دختران دم‌بخت شوهران دلیر می‌دهد (بند ۸۷). به سبب ویژگی مراقبت و محافظت زنانه‌اش، نگهدارنده فرّه زردشت و محافظ نطفه کیومرث هم هست (بند هفتم، بندهای ۱۱۴ و ۱۴۲).

اردوی سورا اناهیتا موکل بر همه آب‌های زمین است. او مؤثرترین آفریده در بالندگی و فزاینده‌گی مخلوقات است. او برومند و نیرومند و توانا است؛ به این علت ستایشگران از او حاجت می‌خواهند تا بر دشمنان پیروز شوند. آب نیز قدرت پیروزی بر بزرگ‌ترین دشمنش را که همان خشکی است دارد. پس مؤمن زردشتی جایی که نام ناهید را می‌برد منظورش آب است. به‌علاوه، شاهان هخامنشی آنجا که در کتیبه‌های خود در کنار نام اهوره‌مزدا از ناهید نام می‌برند، آب را طلب می‌کنند که مهم‌ترین عنصر پایداری و دوام سلطنت است.

بر اساس یافته‌ها، طبق نظریه گیرتر، جشن آبانگان دارای سه لایه اصلی است: لایه اول، نمایانگر متن اولیه ماهیت و طبیعت آب است؛ آب به‌طور طبیعی بر اثر بارش بر زمین جاری می‌شود، کشاورزی را رونق می‌دهد و به‌واسطه آن تغذیه خوب و کافی در اختیار دام قرار می‌گیرد؛ از این رو، دام فزونی می‌یابد؛ آدمی دام و زمین حاصل‌خیز را برای رفاه و رونق زندگی خود به‌کار می‌برد، تولیدمثل می‌کند و زندگی او توسعه می‌یابد؛ لایه دوم، چگونگی شکل‌گیری این مفهوم نزد مؤمنان است. پیروان دین بر آنچه به‌طور طبیعی رخ می‌دهد واقف نیستند و می‌خواهند خودشان به آن معنا ببخشند. در آبانگان، زردشتیان به آتشکده می‌روند، کنار آب جمع می‌شوند، سفره پهن می‌کنند و نان، شیرینی، آجیل، میوه و دیگر خوراکی‌های آیینی را بر آن می‌گذارند که لازمه هر جشنی است؛ آنگاه، موبد پراهوم از قبل آماده شده را با خود می‌آورد و

بخش‌هایی از کتاب اوستا را در ستایش اناهیتا می‌خواند و مراسم آب زوهر را انجام می‌دهد. حضور پرستندگان در جشن نوعی تربیت عاطفی همراه دارد. آن‌ها روحیات فرهنگی و احساسی‌شان یا جنبه‌هایی از آن را می‌آموزند؛ به‌مثابه اینکه با اجرای جشن احساساتشان در آیین نمایان شده است؛ لایه سوم متن، چرایی و تفسیر آیین است؛ مطالب این لایه در درک مؤمنان زردشتی از این جشن نقش محوری ندارد. در واقع، نگاه پژوهشگر به آیین، نگرش مؤمنان به آنچه انجام می‌دهند نیست؛ بلکه نوعی تأویل روان‌کاوانه آیین است؛ به‌عبارت‌دیگر، در اینجا، معنای آیین از خود کنشگران پرسیده نشده و معنای پنهان و ناخودآگاه کنشگران تأویل شده است. بر این اساس، در این جشن اناهیتا صورت مقدس و ماورایی آب است که معانی گسترده‌ای را به خود پذیرفته و یک روایت را شکل داده است. اناهیتا و آب با هم برابر شده‌اند، هر دو ویژگی‌های زنانه دارند، هر دو دارای نیروی باروری، بالندگی، فزاینده‌گی، نیرومندی، آزادگی، بخشندگی و درمانگری‌اند، سبب تولید می‌شوند و مراقبت و مادری آن‌ها درهم آمیخته است. آب و اناهیتا نه‌تنها این مفاهیم را برمی‌انگیزند، بلکه آن را ترسیم می‌کنند. جاذبه‌ای که ایزدبانو اناهیتا ایجاد می‌کند، فقط زمانی به درستی تحلیل می‌شود که او با آب برابر در نظر گرفته می‌شود.

بنابراین، معنای جشن آبانگان نه فقط در ستایش و نیایش ایزدبانو اناهیتا، بلکه در کارکردهای طبیعی آب نهفته است. مؤمن زردشتی، با شرکت کردن در جشن و نیایش ناهید و انجام دادن اعمال مرتبط با آب، معنایی آیینی به آن می‌بخشد، به‌طوری‌که بدون برپایی این جشن آب و اناهیتا معنای نمادین ندارند. این آیین نه‌تنها در پی همبستگی گروهی، تقویت قوای طبیعی، رونق کشاورزی و دامداری و افزایش نسل آدمی است، بلکه فرهنگی است که از طریق آن جامعه زردشتی خود را با آن تبیین می‌کند. بنابراین، نمادهای مقدس در این آیین به‌گونه‌ای عمل می‌کنند که جهان‌بینی و روحیات مؤمنان را با هم هماهنگ کند.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر نشان می‌دهد جشن آبانگان، به‌عنوان یکی از آیین‌های کهن زردشتی، نه تنها آیینی مذهبی بلکه بازتابی از نظام نمادین و فرهنگی پیچیده است که در آن آب به‌عنوان عنصر حیاتی و مقدس، با ایزدبانو اناهیتا هم‌راستا و هم‌معنا تلقی می‌شود. این جشن و آیین‌های مرتبط با آن نه صرفاً نوعی مناسک توضیحی درباره پدیده طبیعی آب، بلکه بازتابی پیچیده‌ای از جهان‌بینی دینی، اجتماعی و سیاسی جامعه زردشتی است. بنابراین، آیین آب‌زوهر و ستایش اناهیتا معنایی فراتر از عمل نمادین دارد، چراکه در آن نقش آب به‌عنوان عامل باروری، پاکی و رونق اقتصادی اجتماعی برجسته شده و از این رهگذر حضور ایزدبانو اردوی‌سور به شکلی چندوجهی و جامع نشان داده شده است: نگهبان حیات، ضامن باروری و زایش، حامی جنگاوران و پشتیبان سلطنت. به‌علاوه، این آیین نشان‌دهنده تعامل انسان با طبیعت، تلاش برای معنابخشی به زندگی، و حفظ انسجام اجتماعی از طریق مناسک جمعی است.

از منظر نظری، یافته‌های پژوهش با دیدگاه کلیفورد گیرتز درباره آیین همخوان است. گیرتز آیین را «متنی فرهنگی» می‌داند که از رهگذر آن معنای بنیادین حیات جمعی بازنمایی می‌شود. در پرتوی این نگاه، آبانگان را می‌توان نه یک آیین ساده ستایش آب، بلکه روایتی نمادین از نظم کیهانی و اجتماعی دانست که در آن مرز میان امر طبیعی و امر قدسی محو می‌شود و آب، به‌عنوان ضرورتی حیاتی، صورتی الهی و قدسی می‌یابد. مشارکت در این آیین نه‌تنها باور به پاکی و باروری را بازتولید می‌کند، بلکه حس تعلق جمعی و انسجام فرهنگی را نیز تقویت می‌سازد.

از زاویه دیگر، تحلیل کارکردی این جشن نشان می‌دهد که اناهیتا بیش از یک الهه طبیعی است. او در متون اوستایی و پهلوی در پیوند با قدرت سیاسی ظاهر می‌شود؛ شاهان و پهلوانان از او یاری می‌جویند و در کتیبه‌های هخامنشی نام او در کنار اهوره‌مزدا ذکر می‌شود. این امر آشکار می‌سازد که آب و ایزدبانو اناهیتا، نه فقط عامل حیات مادی، بلکه پشتوانه

مشروعیت سیاسی و تداوم سلطنت نیز بوده‌اند. بنابراین، مطالعهٔ اناهیته چشم‌اندازی گسترده‌تر از نسبت دین و قدرت در ایران باستان فراهم می‌کند.

از نظر نمادشناختی نیز آب و اناهیته با باروری و زنانگی پیوند دارند. در اوستا، اناهیته هم حامل صفات زنانهٔ زایش و زیبایی است و هم قدرت و اقتدار اجتماعی دارد. این دوگانگی نشان می‌دهد که زن در جهان‌بینی ایرانیان باستان صرفاً به قلمروی خصوصی یا خانگی محدود نبوده، بلکه در سطوح بالاتر قدرت و کیهان‌شناسی نیز حضوری نمادین و فعال داشته است. مقایسهٔ این ویژگی‌ها با نقش ایزدانوان آب در فرهنگ‌های همسایه مانند ایشتر در میان‌رودان یا سرسوتی در هند می‌تواند افق‌های تازه‌ای برای تحلیل جایگاه جنسیت در اسطوره‌ها بگشاید.

منابع

آبان‌یشت (سرود اوستایی در ستایش اردوی سور اناهیته)، (۱۳۹۲)، ترجمهٔ چنگیز مولایی، تهران: مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی.

ابراهیم‌زاده، الهام (۱۴۰۰)، «جشن آبانگان، جشن ماه آب‌ها»: utravs.com

ابوریحان بیرونی، محمدبن‌احمد (۱۳۸۶)، آثارالباقیه عن القرون الخالیه، ترجمه اکبر دانا سرشت، تهران، امیرکبیر.

باپوئی، ماندانا (۱۴۰۳)، «آداب و رسوم زردشتیان»: kojaro.com

بندهش، (۱۳۸۵)، ترجمهٔ مهرداد بهار، تهران: توس.

بهار، مهرداد (۱۳۹۱)، پژوهشی در اساطیر ایران. تهران: انتشارات آگاه.

بویس، مری (۱۳۸۴)، زردشتیان: باورها و آداب دینی آن‌ها، عسکر بهرامی، تهران: ققنوس.

بیرونی، ابوریحان (۱۳۹۰)، آثارالباقیه عن القرون الخالیه، مصحح عزیزالله علیزاده، تهران: انتشارات فردوس.

پورداوود، ابراهیم (۱۳۷۴)، یشت‌ها، جلد ۱، تهران: نگاه.

پورداوود، ابراهیم (۱۳۸۰ الف)، یسنا: بخشی از کتاب اوستا، ج ۱، تهران: اساطیر.

پورداوود، ابراهیم (۱۳۸۰ ب)، خرداوستا، تهران: اساطیر.

تاریخ هردوت (۱۳۸۷)، ترجمهٔ غلامعلی وحید مازندرانی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

خسرویانی، موبد رستم (۱۴۰۰)، «اوستای آبرور»، باغ وقفی شیراز: <https://amordadnews.com/96211/>

شهبازی، علیرضا شاپور (۱۳۹۱)، جستارهای ایران‌شناسی، تهران، نشر کتاب مرجع.

فروه‌شی، بهرام (۱۳۷۰)، ایران‌نویج، تهران: دانشگاه تهران.

کوپر، جی. سی. (۱۳۸۰)، فرهنگ مصور نمادهای سنتی، ترجمهٔ ملیحه کرباسیان، تهران، فرشاد.

گردیزی، ابوسعید (۱۳۶۳)، زین الاخبار، ترجمه عبدالحی حبیبی، تهران: بنیاد فرهنگ ایران.

گویری، سوزان (۱۳۹۵)، اناهیته در اسطوره‌های ایرانی، تهران: ققنوس.

مالی، پرویز (۱۴۰۳)، زردشتی مصاحبه‌شونده، یزد، تابستان.

مالی، فریبا (۱۴۰۱)، «جشن آبانگان جشن آبان»: <https://www.youtube.com/watch?v=ZigPTB9XC00>

محمودزهی، موسی (۱۳۹۵)، «ستایش ایزدانوی ناهید در ادبیات اوستایی (با تکیه بر متن آبان یشت)»، پژوهشنامهٔ ادب غنایی،

دانشگاه سیستان و بلوچستان، سال چهاردهم، شماره ۲۶، بهار و تابستان، صص ۱۴۱-۱۶۲.

مرادی غیاث آبادی، رضا (۲۰۰۵)، «اناهیته، ستارهٔ آب‌های روان»: <http://ghiasabadi.com/anahid.html>

مرادی غیاث‌آبادی، رضا (۲۰۰۶)، «آبان یشت»: <http://ghiasabadi.com/avesta-aban.html>

نیکنام، کورش (۱۳۸۲)، از نوروز تا نوروز: آیین‌ها و مراسم سنتی زردشتیان، تهران، فروهر.

وزیدگی‌های زادسپرم (۱۳۸۵)، ترجمهٔ محمدتقی راشد‌محصل، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

References

- Ābān Yašt* (Avestan Hymn in Praise of Arədvī Sūr Anāhīd). (2013). Translated by Changiz Molaie. Tehran: Center for the Great Islamic Encyclopedia. (in Persian)
- al-Bīrūnī, M. ibn A. (2007). *Āthār al-bāqiyah 'an al-qurūn al-khāliyyah* (Trans. Akbar Dana-Seresht). Tehran: Amirkabir. (in Persian)
- Babouei, M. (2024). *Customs and Rituals of the Zoroastrians*. *kojaro.com*. (in Persian)
- Bahar, M. (2012). *A Study of Iranian Myths*. Tehran: Agah. (in Persian)
- Bartholomae, Chr. (1904), *Altiranisches Wörterbuch*, Strassburg.
- Boyce, M. (1977), *A Persian Stronghold of Zoroastrianism*, Ratanbai Katrak Lectures 1975, Oxford [Eng.]: Clarendon Press.
- Boyce, M. (2005). *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices* (Trans. Askar Bahrami). Tehran: Qoqnoos. (in Persian)
- Boyce, M. (2012), "Āb i," *Encyclopaedia Iranica*, 1/1, p. 27, available online at <http://www.iranicaonline.org/articles/ab-i-the-concept-of-water-in-ancient-iranian-culture> (accessed on 30 December 2012).
- Boyce, M. (2014 A), "Ābān Yašt," *Encyclopaedia Iranica*, I/1, pp. 60-61; an updated version is available online at <http://www.iranicaonline.org/articles/aban-yast> (accessed on 10 January 2014)
- Boyce, M. (2014 B), "Ābān Māh," *Encyclopaedia Iranica*, I/1, pp. 59-60; available online at <http://www.iranicaonline.org/articles/aban-mah> (accessed online at 10 January 2014).
- Boyce, M. (1979), *Zoroastrians: their religious beliefs and practices*, London.
- Boyce, M., M. L. Chaumont & C. Bier (2011), "Anāhīd," *Encyclopaedia Iranica*, I/9, pp. 1003-1011, available online at <http://www.iranicaonline.org/articles/anhid>
- Brosius, M. (1996), *Women in Ancient Persia, 559-331 BC*, Oxford Classical Monographs, Oxford: New York: Clarendon Press; Oxford University Press.
- Bundahišn*. (2006). Translated by Mehrdad Bahar. Tehran: Toos. (in Persian)
- Choksy, J. (1997), *Conflict and Cooperation: Zoroastrian Subalterns and Muslim Elites in Medieval Iranian Society*, New York: Columbia University Press.
- Choksy, J. K. (1989), *Purity and Pollution in Zoroastrianism: Triumph Over Evil*, Austin: University of Texas Press.
- Cooper, J. C. (1978), *An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols*, London: Thames and Hudson.
- Cooper, J. C. (2001). *An Illustrated Encyclopedia of Traditional Symbols* (Trans. Maliheh Karbasian). Tehran: Farshad. (in Persian)
- Darmesteter, J. (1892-1893), *Le Zend-Avesta I-III*, Paris.
- Ebrahimzadeh, E. (2021). "Jashn-e Ābāngān, the Festival of the Waters". *utravs.com*. (in Persian)
- Faravashi, B. (1991). *Īrānvēj*. Tehran: University of Tehran. (in Persian)
- Gardizi, A. S. (1984). *Zayn al-akhbār* (Trans. Abdolhay Habibi). Tehran: Bonyad-e Farhang-e Iran. (in Persian)
- Geertz, C. (1973), *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*, New York: Basic Books.
- Geertz, C. 1966, *Religion as a Cultural System*, in, Banton, M. (ed.), *Anthropological approaches to the study of Religion*, Tavistock Publications.
- Gueyri, S. (2016). *Anāhītā in Iranian Myths*. Tehran: Qoqnoos. (in Persian)
- Herodotus. (2008). *The Histories* (Trans. Gholamali Vahid Mazandarani). Tehran: Elmi va Farhangi. (in Persian)
- Hosseini, Z. B. (2014), *The Role of Water in Iranian Folklore*, Verlag Dr. Kovač.
- Howelles, R. & J. Negreiros, (2014), *Visual Culture*, 2nd ed. Cambridge: Polity Press.

- Khosroyani, M. R. (2021). "Avesta-ye Ābzōr". Bāgh-e Vafiqi-e Shiraz. Retrieved from <https://amordadnews.com/96211/> (in Persian)
- Kotwal, F. M & J. W. Boyd (1991), *A Persian Offering, The Yasna, A Zoroastrian High Liturgy*, Paris, Studia Iranica, Cahier 8.
- MacKenzie, D. N. (1990), *A Concise Pahlavi Dictionary*, Reprinted, London: Oxford University Press.
- Mahmoudzahi, M. (2016). "Praise of Goddess Anāhīd in the Avestan Literature (with Emphasis on the Ābān Yašt)". *Journal of Lyric Literature Studies*, University of Sistan and Baluchestan, 14(26), 141–162. (in Persian)
- Mali, F. (2022). Jashn-e Ābāngān, Festival of Ābān. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=ZigPTB9XC00> (in Persian)
- Mali, P. (2024). Zoroastrian interviewee. Yazd, Summer. (in Persian)
- Moradi Ghiasabadi, R. (2005). "Anāhīd, the Star of Flowing Waters". Retrieved from <http://ghiasabadi.com/anahid.html> (in Persian)
- Moradi Ghiasabadi, R. (2006). "Ābān Yašt". Retrieved from <http://ghiasabadi.com/avesta-aban.html> (in Persian)
- Niknam, K. (2003). *Az Nowruz ta Nowruz: The Rituals and Ceremonies of the Zoroastrians*. Tehran: Forouhar. (in Persian)
- Pourdavoud, E. (1995). *Yašts* (Vol. 1). Tehran: Negah. (in Persian)
- Pourdavoud, E. (2001a). *Yasna: A Part of the Avesta* (Vol. 1). Tehran: Asatir. (in Persian)
- Pourdavoud, E. (2001b). *Khordeh Avesta*. Tehran: Asatir. (in Persian)
- Procopius de Césarée, & H. Bronson Dewing, (1992), *History of the Wars*, Procopius 1, Cambridge (Mass.) London: Harvard University Press.
- Reichelt, H. (1911), *Avesta Reader*, Strasburg.
- Rose, J. (2011), "In praise of the good waters: continuity and purpose in Zoroastrian lay rituals", in *Water and caves in ancient Iranian religion: aspects of archaeology, cultural history and religion*, *Archaeologische Mitteilungen aus Iran and Turan*, pp. 141-155.
- Saadi-nejad, M. (2021), *Anahita: A History and Reception of the Iranian Water Goddess*. London: I. B. Tauris & Company, Limited.
- Shahbazi, A. Sh. (2012). *Studies in Iranian History*. Tehran: Ketab-e Marja'. (in Persian)
- Strabo (1930), *Geography*, tr. H. L. Jones, Vol. 7, Book XV, sec. 39, Cambridge, Harvard University Press.
- Vendidād*, [Avesta text with Pahlavi translation and commentary, and glossarial index](#), (1907), tr. H. J. Jamasp, Bombay.
- Widengren, G. (1959), "The Sacral Kingship of Iran," in *La Regalità Sacra*, supplement to *Numen* 4, Leiden.
- Wikander, O. S. (1964), "Från indisk djurfabel till isländsk saga" (From Indian animal fable to Icelandic saga), in *Vetenskapssocieteten i Lund: Årsbok*.
- Wizīdagīhā ī Zādisparam*. (2006). Translated by Mohammad-Taqi Rashed-Mohassel. Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies. (in Persian)
- Wolff, F. (1910), *Avesta übersetzt*, Strassburg.